ئەندەکڤشنز ڕاجاڵ لە ئەدەب (ڕەنگە ئێمە) کەم لە ئەدەبدا، ڤیزیتاکە حەزاکەی ئاماژە ئەدەبییەکانی لە سەرنجدەر دەکەن

ئەحمەد ئەلبەرزەنجی ئەدەبیات و هونەر ئەمڕۆ ٤ ئاب 2021 لە ٣ لاپەڕە

ئەدەب و هونەر لە ئەدەبدا (بە تایبەتی لە ڕۆمان و چیرۆکی کورتدا) ئەوە ئەوەندە ئاسایی بووە کە ڕەنگە ئێمە بە هەڵە وا بزانین کە ئەدەب کۆمەڵێک ئامێری ڕاستەوخۆ و ڕوونە بۆ گۆڕینی ڕەفتار. بەڵام ڕاپۆرتە نوێکانی ئەدەبیات و ڕەخنەی کۆمەڵایەتی ئەوە دەسەلمێنن کە زۆرێک لە کاریگەرییە گرنگەکان لە ڕێگای ئامێرە ئاشکرا و ڕاستەوخۆکانەوە نایەن، بەڵکو لە ڕێگای ئامێرە شاراوە، ئاڵۆز و زۆر جار بێ ئاگایانەوە دێن کە ئەدەبدارانی ئەم سەردەمە پێیان دەڵێن ئامێرە ئەدەبییەکان. ئەم وتارە هەوڵ دەدات ئەو ڕاستییە ڕوون بکاتەوە کە چۆن ئەدەب کار لە هەستی خوێنەر دەکات بە بێ ئەوەی خۆی بزانێت کە کار لە هەستی خوێنەر کراوە، و ئەو ئامێرانە چین کە ئەدەبدارانی ئەم سەردەمە بە کاریان دەهێنن بۆ ئەوەی ئەو کارە بکەن.

ئەو کاتەی کە ئەدەب وەک ئامێر بەکار دێت، ئەوە چی دەگۆڕێت؟ ئەو کاتەی کە ئەدەب وەک ئامێر بەکار دێت، ئەوە ئەوە دەگۆڕێت کە خوێنەر چۆن هەست بە ڕاستی دەکات. ئەدەب ڕاستی ناگۆڕێت، بەڵام ئەو شێوەی کە ڕاستی پێی دەگەیەنرێت دەگۆڕێت. ئەدەبدار دەتوانێت هەمان ڕاستی بە چەند شێوازێکی جیاواز بگێڕێتەوە، و هەر شێوازێکیش کاریگەرییەکی جیاوازی هەیە لەسەر هەست و بیرکردنەوەی خوێنەر. ئەم جیاوازییە گرنگە چونکە ئەوە دەسەلمێنێت کە ئامێرەکە تەنها گۆڕینی ڕاستییەکە نییە، بەڵکو گۆڕینی ئەو شێوازەشە کە ڕاستییەکە پێی دەگەیەنرێت.

ئامێرە ئەدەبییەکان زۆر جار لە ڕێگای ئامێرە ئاشکراکانەوە کار ناکەن. ئەدەبدار ناتوانێت ڕاستەوخۆ بڵێت "من دەمەوێت هەستی ئەوە بکەیت کە..." بەڵام دەتوانێت هەمان هەست بە شێوازێکی تر دروست بکات. ئەو ئامێرانەی کە ئەدەبدارانی ئەم سەردەمە بە کاریان دەهێنن بۆ ئەوەی ئەو کارە بکەن، زۆر جار لە ئاستی هۆشیاریدا کار ناکەن. ئەمە واتای چییە؟ واتای ئەوە کە خوێنەر هەست دەکات کە ئەو شتەی کە دەیبینێت یان دەیخوێنێتەوە بە خۆی دێت، نەک کەسێک پێی دەڵێت کە چی هەست بکات. ئەمە ئامێرێکی زۆر بەهێزە، چونکە کاتێک کەسێک پێی دەڵێت کە چی هەست بکات، خوێنەر دەتوانێت بە ئاسانی ڕەتی بکاتەوە. بەڵام کاتێک هەست بە شتێک دەکات بە بێ ئەوەی کەسێک پێی بڵێت، ئەوە زۆر قورسە ڕەتی بکاتەوە.

ئامێرێکی تر کە ئەدەبدارانی ئەم سەردەمە بە کاریان دەهێنن بۆ ئەوەی ئەو کارە بکەن، ئامێری بەراوردکردنە. ئەدەبدار ناتوانێت ڕاستەوخۆ بڵێت "ئەمە باشە" یان "ئەمە خراپە"، بەڵام دەتوانێت دۆخێک دروست بکات کە خوێنەر خۆی بەراوردکردن بکات لە نێوان شتەکاندا. کاتێک خوێنەر بەراوردکردن دەکات، ئەوە وا دەبێت کە بڕیارەکە خۆی دەیدات، نەک کەسێکی تر. ئەمە ئامێرێکی زۆر بەهێزە، چونکە کاتێک کەسێک پێی دەڵێت کە چی باشە و چی خراپە، خوێنەر دەتوانێت ڕەتی بکاتەوە. بەڵام کاتێک خۆی بڕیار دەدات، ئەوە زۆر قورسە ڕەتی بکاتەوە.

ئامێرێکی تر کە ئەدەبدارانی ئەم سەردەمە بە کاریان دەهێنن بۆ ئەوەی ئەو کارە بکەن، ئامێری چاوەڕێکردنە. ئەدەبدار ناتوانێت ڕاستەوخۆ بڵێت "چاوەڕێ بکە بزانە چی ڕوو دەدات"، بەڵام دەتوانێت هەست بە چاوەڕێکردن بکات. کاتێک خوێنەر چاوەڕێکردن دەکات، ئەوە وا دەبێت کە خۆی بڕیار دەدات کە چاوەڕێ بکات یان نا. ئەمە ئامێرێکی زۆر بەهێزە، چونکە کاتێک کەسێک پێی دەڵێت کە چاوەڕێ بکە، خوێنەر دەتوانێت ڕەتی بکاتەوە. بەڵام کاتێک خۆی بڕیار دەدات کە چاوەڕێ بکات، ئەوە زۆر قورسە ڕەتی بکاتەوە.

ئامێرێکی تر کە ئەدەبدارانی ئەم سەردەمە بە کاریان دەهێنن بۆ ئەوەی ئەو کارە بکەن، ئامێری بیرکردنەوەی ڕەخنەیی. ئەدەبدار ناتوانێت ڕاستەوخۆ بڵێت "بیر لە ئەمە بکەرەوە"، بەڵام دەتوانێت پرسیارێک دروست بکات کە خوێنەر خۆی بیر لە وەڵامەکە بکاتەوە. کاتێک خوێنەر بیر لە وەڵامەکە دەکاتەوە، ئەوە وا دەبێت کە بڕیارەکە خۆی دەیدات، نەک کەسێکی تر. ئەمە ئامێرێکی زۆر بەهێزە، چونکە کاتێک کەسێک پێی دەڵێت کە بیر بکەرەوە، خوێنەر دەتوانێت ڕەتی بکاتەوە. بەڵام کاتێک خۆی بڕیار دەدات کە بیر بکاتەوە، ئەوە زۆر قورسە ڕەتی بکاتەوە.

ئەمە هەموو واتای چییە؟ واتای ئەوە کە ئەدەبدارانی ئەم سەردەمە ئەوە دەسەلمێنن کە زۆرێک لە کاریگەرییە گرنگەکان لە ڕێگای ئامێرە ئاشکراکانەوە نایەن، بەڵکو لە ڕێگای ئامێرە شاراوە، ئاڵۆز و زۆر جار بێ ئاگایانەوە دێن کە ئەدەبدارانی ئەم سەردەمە پێیان دەڵێن ئامێرە ئەدەبییەکان. ئەم وتارە هەوڵ دەدات ئەو ڕاستییە ڕوون بکاتەوە کە چۆن ئەدەب کار لە هەستی خوێنەر دەکات بە بێ ئەوەی خۆی بزانێت کە کار لە هەستی خوێنەر کراوە، و ئەو ئامێرانە چین کە ئەدەبدارانی ئەم سەردەمە بە کاریان دەهێنن بۆ ئەوەی ئەو کارە بکەن.

ئەو کاتەی کە ئەدەب وەک ئامێر بەکار دێت، ئەوە چی دەگۆڕێت؟ ئەو کاتەی کە ئەدەب وەک ئامێر بەکار دێت، ئەوە ئەوە دەگۆڕێت کە خوێنەر چۆن هەست بە ڕاستی دەکات. ئەدەب ڕاستی ناگۆڕێت، بەڵام ئەو شێوەی کە ڕاستی پێی دەگەیەنرێت دەگۆڕێت. ئەدەبدار دەتوانێت هەمان ڕاستی بە چەند شێوازێکی جیاواز بگێڕێتەوە، و هەر شێوازێکیش کاریگەرییەکی جیاوازی هەیە لەسەر هەست و بیرکردنەوەی خوێنەر. ئەم جیاوازییە گرنگە چونکە ئەوە دەسەلمێنێت کە ئامێرەکە تەنها گۆڕینی ڕاستییەکە نییە، بەڵکو گۆڕینی ئەو شێوازەشە کە ڕاستییەکە پێی دەگەیەنرێت